

Родислав Стефанов

КАМИНО ДЕ САНТЯГО

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от това издание не може да бъде възпроизвеждана под каквато и да било форма без изричното съгласие на автора.

© Родислав Стефанов, автор, 2012
© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-954-321-988-9

Родислав Стефанов

КАМИНО ДЕ САНТЯГО

*На моите приятели Иван Ст., Любен К.,
Георги К. и Аксел Х., без чиято помощ тази
книга нямаше да види бял свят.*

СЪДЪРЖАНИЕ

Едно пътуване, което преобрази живота ми	7
Сен-Жан-Пие дьо Пор–Ронсесвайес/Ореага	27
Ронсесвайес/Ореага–Ларасоаня	36
Ларасоаня–Памплона.....	42
Памплона–Пуенте ла Рейна	61
Пуенте ла Рейна–Виямайор де Монхардин	75
Виямайор де Монхардин–Логроньо.....	92
Логроньо–Нахера.....	113
Нахера–Граньон.....	122
Граньон–Вияфранка Монтес де Ока.....	137
Вияфранка Монтес де Ока–Бургос.....	145
Бургос.....	153
Бургос–Онтанас.....	174
Онтанас–Боадия дел Камино	179
Боадия дел Камино–Карион де лос Кондес	184
Карион де лос Кондес–Саагун.....	192
Саагун–Мансия де лас Мулас	200
Мансия де лас Мулас–Леон.....	204
Леон–Оспитал де Орбиго.....	214
Оспитал де Орбиго–Асторга.....	220
Асторга–Ел Асебо	226
Ел Асебо–Понферада	232
Понферада–Вега де Валкарсе	236

Вега де Валкарсе–О Себрейро.....	243
О Себрейро–Монастерио де Самос.....	249
Монастерио де Самос–Портомарин.....	257
Портомарин–Мелиде	262
Мелиде–Аменал.....	267
Аменал–Сантьяго де Компостела	270
Библиография	283

ЕДНО ПЪТУВАНЕ, КОЕТО ПРЕОБРАЗИ ЖИВОТА МИ

(Бележки на стр. 21)

Първата седмица на юни е. Малко преди полунощ кацам на летище Барахас в Мадрид. От автомата на автобусната компания АЛСА си купувам билет до Памплона и нощта минава в пътуване. Рано сутринта вече съм в столицата на Навара и имам на разположение целия ден, за да се придвижа до Сен-Жан-Пие дьо Пор. Това се оказва доста по-трудно, отколкото си го представям, тъй като в неделя Испания се преобразява до неузнаваемост. На автогарата разбирам, че няма обществен транспорт между Ронсесвайес и Сен-Жан-Пие дьо Пор, а в неделя няма транспорт и до Ронсесвайес. Единствената реална алтернатива е такси, но цената в празнични дни е двойна и това вече противоречи на концепцията ми за пътуването. Решението на проблема идва най-неочаквано, от две жени, които с усмивка ми казват, че идват от Сен-Жан и имат идея как мога да стигна до там. Те са майка и дъщеря от Норвегия, които летят от Биаритц обратно за Осло и пътуват в посока Байон. От тях разбирам, че има влак от Сан Себастиан през Ендая¹ за Байон. Останалото е като лесна кръстословица и в ранния следобед вече съм на гарата в Сен-Жан-Пие дьо Пор.

Този малък френски град на границата с Испания остава в спомените с неповторимата си атмосфера, която те грабва още от гарата. По „Авеню Рено“ и през „Порте дьо Франс“ стигам до Приемната за поклонници. Хора се движат забързано във всички посоки, навсякъде се чуват оживени разговори. В Приемната шест човека работят бързо и вещо като на поточна линия и не оставят нерешен въпрос, на непрекъснато прииждащите нови поклонници.

С поклонническия паспорт в ръка и с първия ми печат от Сен-Жан тръгвам към приюта, за да се настаня за нощуване.

Трите големи поклоннически пътя, които пресичат Франция от североизток на югозапад, този от Сен Фоа, от Сен Леонар и от Сен Мартен се събират в Остабат. От там те продължават като един общ път към Сен-Жан-Пие дьо Пор, където започва „Камино Франсес“. Градът е изходен пункт за преминаване през проходите в Пиренеите.

Сен-Жан-Пие дьо Пор (1500 жители) е разположен на реката Нив, която извира на около десетина километра южно от града като Нив де Бехероби. При Сен-Жан-Пие дьо Пор в нея се вливат притоците Лоурибар и Нив д'Арнеги и от тук продължава да тече под името Нив в посока северозапад. В центъра на Байон, след една обща дължина от 80 км се влива в реката Адур и така достига Бискайския залив. Това е реката, която по време на цялото ми пътуване от Байон ту се показваше, ту се скриваше, сякаш играеше на криеница с влака.

Още през XII в. Сен-Жан-Пие дьо Пор служи като укрепление на границата на кралство Навара. През 1329 г. крал Филип VI Френски² дава на града права да провежда пазар в рамките на градските стени и това го издига като важен център в търговията с Испания.

В началото на XVI в. градът е силно засегнат от войните между кралствата Арагон и Навара. До 1790 г. градът е столица на останалата от кралство Навара част, така наречената Долна Навара, която през 1589 г. е включена в границите на Франция.

От 19:00 часа в някои ресторанти се предлага поклонническо меню: супа, основно ядене и десерт плюс половин бутилка вино или вода, за около 10–12 евро. Дотогава имам време да се разходя из града и да го разгледам.

Старият град е опасан от средновековната крепостна стена, която е добре съхранена. Крепостната стена

и почти всички сгради в града са построени от розов камък. По „Рю де ла Ситадел“ през портата „Нотр-Дам“ стигам до моста над Нив. В рамките на градската стена са запазени множество старинни къщи, чиито дървени балкони любопитно са се надвесили над реката.

През 1988 г. една от портите на града, „Порт Сен-Жак“, е включена в списъка на световното културно наследство. От двете страни на тесните, безупречно павирани улички се виждат ослепително белите фасади на покритите с червени керемиди къщи.

Традиционно съдържателите на приюти и малки хотели в Сен-Жан се описват от поклонниците като вечно недоволни и сърдити възрастни жени. За моя изненада съдържателката на приюта, в който бях отседнал, беше енергична, любезна и жизнерадостна жена на около 35 години, която създаваше ведро и приятно настроение.

След вечерята се прибрах в стаята, за да прегледам бележките си за маршрута на следващия ден и най-после да си легна, след почти цяло денонощие на път.

На другата сутрин започвах пътуването, за което се бях подготвял почти година.

Развитието на Камино де Сантяго е неразделна част от историята на Испания и за да бъде разбрано трябва да се познава взаимната връзка между тях. От утре щях да срещна безброй интересни неща, затова реших преди заспиване да прегледам накратко бележките си за Камино де Сантяго.

ИСТОРИЯ НА КАМИНО ДЕ САНТЯГО

През юли 711 г. арабският предводител Тарик бен Зияд³ напада Кралството на вестготите⁴ на Иберийския полуостров⁵ и в битката при Рио Гвадалете⁶ войската на вестготите е разбита, а крал Родерих⁷ убит. До 719 г. арабите успяват да завладеят целия Иберийски полу-

остров, а през 719–725 г. продължават настъплението си на север, като преминават Пиренеите и завладяват и Септимания.⁸ Едва през 732 г. в битката при Поатие⁹ Карл Мартел¹⁰ успява да удържи победа над войските на мюсюлманите и да спре настъплението им към Франция и Европа.

Между благородниците на служба при новите владетели на Иберийския полуостров е и Пелайо¹¹, чиито владения са в Астурия¹². Губернаторът на Астурия, Мунуса, иска да се ожени за сестрата на Пелайо и това е причина за конфликт помежду им.

Пелайо организира въстание в отдалечен планински район на Астурия, където е провъзгласен за крал. В битката при Ковадонга¹³ през 718 г. той удържа победа над мюсюлманския гарнизон и това му дава възможност да обособи свой независим район на управление. Така са поставени основите на Кралство Астурия¹⁴ и началото на борбата на християнското население за освобождаване на завладения от арабите Иберийски полуостров. В пещерата на Ковадонга много преди битката е имало светилище посветено на Дева Мария. Според християнското население светилището е било под небесна защита и затова мюсюлманите не са успели да го превземат. От тогава и до днес светилището е обект на поклонения, а Девата от Ковадонга се почита като закрилница на Астурия.

Кралете на Астурия успяват още през VIII в. да разширят значително границите на своите владения и да изтласкат мюсюлманите от Галисия¹⁵.

Кралете на християнските кралства Астурия/Галисия със столица Овиедо, Навара и графствата Арагон и Барселона повеждат борба за отвоюване на завладенияте от арабите територии, получила името Реконкиста¹⁶. Тази борба започва през 718 г. с битката при Ковадонга и завършва през 1492 г., с капитулацията на емирата Гранада¹⁷ и пълното изгонване на мюсюлманите от цяла Испания.

Най-общо Реконкистата се разделя на три фази.

Първата започва през 718 г. с битката при Ковадонга и завършва със завоюването на старта столица Толедо¹⁸ през 1085 г. По време на тази фаза е завладяна обширна, но безлюдна област във вътрешността на Иберийския полуостров и християнското настъпление не засяга стратегически важни за мюсюлманите територии. Едно от най-големите поражения на войските на християните през този период, което се превръща във важен мотив за още по-ожесточена борба срещу мюсюлманите е завладяването и разрушаването на Сантяго де Компостела през 997 г. от мюсюлманския пълководец ал-Мансур¹⁹. След смъртта му през 1002 г., като използват раздорите в противниковия лагер, християнските крале успяват да отнемат нови територии от маврите на юг. Различно е положението по време на похода срещу Барбастро през 1064 г. и най-вече със завладяването на Толедо през 1085 г. Тук християнските войски нанасят удар във вътрешността на мюсюлманските владения на Ал-Андалус²⁰ и заплашват реално тяхното съществуване.

Конфликтът добива нова насоченост и започва Втората фаза на Реконкистата от 1086 до 1212 г. През 1086 г. мюсюлманските владетели на Ал-Андалус се виждат принудени да извикат на помощ в страната Северноафриканската берберска²¹ династия на Алморавидите.²² Тя обявява джихад²³ за защита на исляма и временно успява да спре християнското настъпление. Алморавидите поемат управлението на мюсюлманската част на Испания и я включват в границите на своята държава.

Папите призовават европейските рицари на кръстоносен поход за отвоюване на Иберийския полуостров. Борбата срещу мюсюлманите е възприета и от християнските владетели като „Свещена война“²⁴. По примера на Ордена на тамплиерите²⁵ се създават военно-монашеските Орден на Сантяго, Орден на Калатрава, Орден

на Алкантара и Орден на Монтеса. Орденът на Сантяго е създаден след завладяването на град Касерес от крал Фернандо II Леонски²⁶ през 1170 г. По този повод архиепископът на Сантяго де Компостела дарява на ордена едно знаме с образа на св. Иаков и самият той влиза в него като почетен член. Решаващ обрат, който дава надмощие на християнските войски, настъпва след битката при Лас Навас де Толоса²⁷ на 16 юли 1212 г. Обединените сили на кралствата Кастилия, Навара, Арагон и Леон, както и френски контингенти, командвани от крал Алфонсо VIII Кастилски²⁸ успяват да разгромят алмохадите, ръководени от халифа Мухаммад ан-Насир²⁹.

Следва период на военно надмощие на обединените християнски войски и с това започва Третата фаза на Реконкистата от 1212 до 1492 г. След като Кастилия отвоюва Кордоба през 1236 и Севиля през 1248 г., Арагон отвоюва през 1238 г. Валенсия, а през 1251 г. Португалия Алгарве, под мавърско владение остават все още само Мурсия и Гранада. През 1262 г. в цяла Андалусия избухва мюсюлманско въстание. След окончателното завладяване на Мурсия през 1265 г. от Кастилия и Арагон, мюсюлмански остава единствено емиратът на Насридската династия Гранада, като васална държава на Кастилия.

На 30 октомври 1340 г. при град Тарифа един християнски алианс от Кастилия, Арагон, френски войски и Португалия унищожава в битката край река Саладо последния опит за интервенция и антиофанзива на мароканския султан Абу ал-Хасан.

През XV в. Кастилия притежава военната мощ да завлее кралството на Насридите, но кралете предпочитат първо да поискат контрибуции. Пътят на африканското злато за Средновековна Европа минава през търговията с Гранада. На 2 януари 1492 г. пред войските на католическите крале³⁰ Фернандо II Арагонски и Исабела I Кастилска капитулира и последният арабски владетел на Ал-Андалус, Мухаммад XII³¹.

Това е накратко историята на Реконкистата. Паралелно с нея се развива и историята на Камино де Сантяго.

В началото на девети век в един късноантичен мавзолей са открити мощите на апостол Иаков. Според легендата, отшелникът Пелагий наблюдава едно небесно сияние, което тълкува като знамение, указващо гроб на апостол. Той споделя това с епископа на Ирия Флавия Теодомир и когато разкопават мястото, откъдето идва светлината, епископът установява, че това е гробът на светия апостол Иаков. Щом научава новината, крал Алфонсо II Астурийски³² нарежда на мястото на гроба да бъде издигната църква. Около църквата възниква селище, от което през Х в. израства градът Сантяго де Компостела. От цяла Западна и Средна Европа, от Скандинавия и Великобритания към гроба на светия апостол започват да прииждат поклонници. Сантяго де Компостела се превръща във важен център за поклонение на християните и започва да оспорва славата на Йерусалим и Рим. Това дава на кралете на Астурия международно признание и гарантира постоянен поток от хора в страната им, който иначе би бил немислим предвид отдалечеността на Астурия от останалата част на Европа.

Апостол Иаков е син на Заведей и Мария Саломе и по-голям брат на евангелиста Йоан.³³ Иаков и Йоан са сред първите ученици на Иисус, сърдечни и всеотдайни, но с огнен характер, заради което той ги нарича „синове на гръма“.³⁴ В групата на учениците Иаков заема привилегировано положение наред с брат си Йоан и Симон, наречен Петър. В Евангелията той се назовава на второ или трето място и присъства на всички важни събития в живота на Иисус. Иаков е сред избраните при съживяването на дъщерята на Иаир³⁵, един от началниците на Синагогата, а също и по време на Преображението на Иисус.³⁶ Той присъства и на молитвата в градината на Гетсимания.³⁷

На Петдесетница учениците на Христос са изпълнени с Дух Светий и тръгват да разгласяват новината за „възкресението на Господа Исуса Христа“.³⁸ Това е раждането на Християнската църква.

Иаков се отправя към римската провинция Испания, където според тогавашните познания при нос Финистере се намира краят на света. Престоят му не е белязан с голям успех; последователите му са твърде малко и той се завръща обратно в Палестина. Първата информация за мисионерската дейност на апостол Иаков в Испания черпим от трудовете на големия църковен учител и организатор на католическата църква в Испания, епископ Исидор Севилски³⁹.

Иаков е първият мъченик от учениците на Христос. Убит е по време на царуването на Ирод Агрипа I (41–44) и е единственият апостол, за чиято смърт е писано в евангелията.⁴⁰

След смъртта му учениците му успяват да вземат тялото му, за да го погребат както подобава.

За това как тялото на апостола се е отзовало в Испания има много легенди и хипотези.

Според „Книгата за св. Иаков“⁴¹ това е станало по следния начин:

Множество вярващи потвърждават, че след екзекуцията му от Ирод преподобното му тяло е положено в една лодка, управлявана от учениците на Иаков и придружена от един ангел господен, и е пренесено от Йерусалим в Галисия по море, съпроводено от много чудеса.⁴²

„Легенда Аурея“⁴³ също разказва за случилото се:

На седмия ден корабът пристига на Галисийския бряг в Ирия Флавия. Тогава учениците му Атанасий и Теодосий положили тялото на апостола върху един голям камък, който омекнал като восък под него и заел формата на саркофаг. Всичко това се

случва в царството на могъщата кралица Луна. Учениците отишли при нея и я помолили за едно парче земя за гроб на техния учител. Луна ги изпратила при крал Дуйо, който ненавиждал християните, и затова наредил да ги затворят и убият. Един ангел освободил учениците, но кралят тръгнал да ги преследва с войска. Когато преследвачите преминавали по един мост, той се срутил и кралят и войниците му се удавили. Учениците се върнали при кралица Луна. Тя била научила за съдбата на крал Дуйо, но искала с хитрост да се отърве от тях и ги изпратила в планината Илианус, да доведат диви бикове, които тя описала като кротки биволи. Щом наближили планината, учениците били нападнати от един дракон. Те го прекръстили и драконът се сринал на земята разкъсан на две. Второ прекръстване направило от дивите бикове кротки биволи. Те ги впрегнали пред каруцата, върху която се намирал саркофагът с тялото на апостола и биволиите дотеглили колата до двореца на кралица Луна. Като видяла това, тя не само им дала място за гроб на светеца, но наредила и построяването на една църква за него.

Разкопките под катедралата в Сантяго показват съществуването на някогашен некропол, който от I до IV в. е принадлежал на римски военен лагер, а от V до VII в. на селище на свебите.

Според друга разпространена в църковните среди легенда император Юстиниан I⁴⁴ дарява мощите на св. Иаков на манастира в Синай. С настъплението на исляма монаси пренасят мощите на по-сигурно място в Испания и ги подслоняват в църквата „Света Мария“ в Мерида. Когато мюсюлманите завладяват и Испания, мощите са заровени в некропола на мястото на днешната катедрала в Сантяго де Компостела, но с времето потъват в забрава.

Победата на християнските войски в битката при Клавихо⁴⁵ през 844 г. е посветена на апостол Иаков. Християните започват да гледат на апостола като на светец-закрилник в битките им срещу маврите и той получава прозвището „Мавроубиец“. Светецът постепенно се превръща в обединяваща фигура за християнска Испания. Отвоюването на завладяните от маврите територии понякога се оказва по-лесно, отколкото тяхното запазване. Затова завладяването им е трябвало да бъде придружено от заселването им, без което владееенето на тези територии е било нестабилно. През IX–X в. християните в управляваните от мюсюлманите земи, така наречените мозараби, се отправят към освободените територии на север и започват отново да населват обезлюдените градове в земите между планините на север и река Дуеро. Там те започват да строят къщи, църкви и манастири, като донасят със себе си от Юга нови селскостопански техники и умения, а също и съоръжения за напояване и мелене на брашно. Опустошените градове Леон и Асторга са построени отново, а в Кастилия е основан град Бургос.

На Камино де Сантяго може да се гледа като на неповторимо пътуване на духа, но и като на един грандиозен инфраструктурен проект на Средновековието. А може би като на двете страни на един и същи феномен.

Новото заселване на отвоюваните територии налага създаването на нови пътища и поддръжка на съществуващата вече инфраструктура по протежение на стария римски път, свързващ проходите в Пиренеите с Луго и А Коруня. Този стар римски път става главна пътна артерия на Северна Испания.

Камино дава своя принос за по-бързото заселване както на новоотвоюваните земи, така и на Северна Испания. Поддържането на добре развито поклонническо движение изисква предоставянето на възможности за нощуване и препитание на поклонниците. Известният със своето гостоприемство орден на бенедиктинците,

както и по-късно възникналите монашески ордени на августинците и на антонитите, а също и рицарските ордени на тамплиерите и йоанитите⁴⁶ започват да строят по протежение на Камино де Сантяго лазарети и съоръжения за поклонниците. Хоспиталиерите се грижат за болните поклонници, а за починалите се изграждат гробища. По протежение на Камино де Сантяго започват да възникват „Вияфранкас“ като свободни градове или като по-малки селища. Кралете водят либерална заселническата политика и франкските занаятчии, строители и търговци се радват на специални привилегии. Същото се отнася и за евреите, които бързо разгръщат своите търговски дружества.

Камино де Сантяго носи в Северна Испания пари и ново население. Възникват красиви църковни строежи в романски и готически стил. По протежение на Камино де Сантяго във Франция и Испания възниква дори нов вид църковна архитектура. За да се осигури повече място за големия брой поклонници и да се улесни придвижването им през църквата, започва строителството на странични кораби⁴⁷ успоредни на централния, амбулаториумът⁴⁸ се разширява, а около апсидата⁴⁹ се изгражда венец от параклиси⁵⁰. Към типичните строежи от това време се числят църквата „Сан Исидоро“ в Леон и катедралата в Сантяго де Компостела. Нейното строителство започва през 1075 г., освещаването е през 1128 г. Размерите на постройката показват нарасналата нужда от място за молитва на големи групи поклонници. Построяването на катедралата е „делото на живота“ на амбициозния епископ Диего Гелмирес⁵¹, който дава решаващ тласък на култа към ап. Иаков. През 1095 г. Сантяго става седалище на епископ, а през 1120 и на архиепископ, като архиепископ Диего Гелмирес е издигнат и за папски легат.

През годините между 1120 и 1140 е създадена „Книгата за св. Иаков“, която се съхранява като съкровище в катедралата в Сантяго де Компостела. Тя се състои от

пет части и описва опасностите и трудностите по Камино де Сантяго, като дава интересна информация за неговия маршрут и забележителности.

Испания е страна с три религии и това се отразява благоприятно особено в областта на културата. Главно през XII и XIII в. се осъществява интензивен интелектуален обмен между учените от Европа, северно от Пиренеите и мюсюлманските, еврейски и мозарабски учени в Испания, заели се с превеждането и разпространението на научното наследство на антична Гърция и на исляма. Темите са изключително разнообразни: от съчинения за селското стопанство до теми свързани с астрономия, математика, философия, медицина и теология. Преди всичко в Толедо се извършват преводи от арабски на иврит и от иврит на испански и латински. Това сътрудничество отваря неподозирани възможности пред европейската култура през Средновековието и в Новото време.

През късното Средновековие потокът от поклонници към гроба на свети Иаков започва постепенно да намалява, за което има редица причини.

Една от тях е, че през Късното Средновековие се засилва почитането на надрегионални светци, преди всичко на Богородица. „Песните за светата Дева Мария“ на крал Алфонсо X Кастилски⁵² илюстрират съвместния култ към Мария и Иаков. Чудесата, които преди са разказвани за Иаков в „Песните за светата Дева Мария“ се приписват на Богородица. През XIV и XV в. поклонническите пътувания до „Света Мария“ в Гваделупа започват да засенчват тези до Сантяго де Компостела.

Други причини за отлива на поклонници до Сантяго де Компостела са Стогодишната война във Франция (1339–1453), чумата и страхът от зараза и не на последно място създадената традиция тежки престъпници да се осъждат за изкупление на вината си да направят поклонническо пътуване до Сантяго де Компостела. Това обезценява поклонническата идея и в един момент по

Камино де Сантяго се движат много престъпници – реална заплаха за обикновените поклонници.

Като най-сериозна причина обаче трябва да се изтъкне нарастващата в края на XV в. нетърпимост в католическа Испания към чужденците и друговерците. През 1478 г. е въведена Инквизицията. През 1492 г. католическите крале издават едикта от Аламбра, с който се нарежда изгонването на евреите от всички територии на испанската корона до 31 юли същата година, ако дотогава не са приели християнството. Десетки хиляди напускат страната, но след няколко години голяма част от тях се завръщат и приемат християнството. Тези, които напускат окончателно Иберийския полуостров, са малко повече от 30 000 души. През 1502 г. и последните мюсюлмани са изгонени от страната.

Инквизицията започва ревностно да търси еретици сред приелите християнството евреи и мюсюлмани и дори сред поклонниците.

Не са за подминаване също Реформацията и тезисите на Мартин Лутер, в които той открито се противопоставя на поклонническите пътувания.

Въпреки всички тези перипетии поклонническото движение до Сантяго де Компостела никога не спира изцяло.

Преломен момент в съживяването на поклонническите пътувания по Камино де Сантяго е откриването през 1879 г. на мощите на св. Иаков, укрити през 1589 г. поради страх от английско нападение по море. Потвърждението на автентичността на мощите на апостол Иаков от папа Лъв XIII през 1884 г. дава окончателен тласък на съживяването на поклонническите пътувания до Сантяго де Компостела.

От Свещената година⁵³ 1976 поклонническото движение до Сантяго де Компостела преживява нов подем и привлича поклонници от цял свят. През 1980 г. испанският свещеник Елиас Валиня Сампедро започва да мар-

кира с жълти стрелки Камино Франсес в Северна Испания и да се грижи за създаването на мрежа от приюти за поклонниците. През 1982 г. папа Йоан-Павел II прави поклонение⁵⁴ до Сантяго де Компостела и призовава европейците да обърнат поглед към своето минало. През 1986 г. бразилският писател Паулу Коелю описва пътуването си до Сантяго де Компостела в неповторимата книга „Дневникът на един маг“. Съветът на Европа обявява през 1987 г. Камино де Сантяго за Първи европейски път на културата. През 1993 г. „Камино Франсес“ в Испания е включен в Списъка на световното културно наследство. През 1994 г. Шърли Маклейн прави едно пътуване до Сантяго де Компостела, което описва в книгата си „Камино. Пътуване на духа“. През 2001 г. германският мултиталант Ханс-Петер Керкелинг описва пътуването си до Сантяго в книгата „И тогава тръгнах“, която отприщва истинска вълна от интерес към Камино де Сантяго в Германия.

Пътят на Сантяго привлича хора от всички нации и на базата на временния еднакъв поклоннически статус се развива едно международно разбирателство, без значение на произход, възраст, убеждения и пол.

От началото на XI в. мидата на Иаков (*Pecten maximus*) е приета за знак на peregrinите до Сантяго де Компостела. Тя е не само символ на поклонниците на Иаков, но на нея се приписват и магически сили. Тя лекува болни и носи късмет на всички, които притежават една „истинска“ мида, придобита в Сантяго или в някоя от църквите посветени на апостола или събрана от брега на океана при нос Финистере. Мидите с пробити две дупки са се носели отпред на шапката, а по-късно са ги слагали заедно с поклонниците и в гроба.

Времето беше напреднало. Затворих очи и си представих как утре в ранни зори тръгвам по Пътя. Заспах щастлив.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Ендая е град във френския регион Аквитания, на границата с Испания, недалеч от испанския граничен град Ирун.
- ² Филип VI дьо Валоа (1293–1350) – граф на Анжу, Мен и Валоа (1325–1328). От 1328 г. крал на Франция. Основател на династията Валоа.
- ³ Тарик бен Зияд (ок. 670–720) Арабски завоевател на Кралството на вестготите в периода 711–714 г.
- ⁴ Вестготското кралство е една от германските държави в бившата Западна Римска империя, просъществувала от 418 до 721 г. Кралството запазва независимостта си дори от Византия в периода на нейния Юстинианов разцвет.
- ⁵ Иберийският или Пиренейският полуостров е вторият по големина полуостров в Европа. Имената му произхождат съответно от населяващата го в древността народност ибери и планините Пиренеи (които го ограждат от североизток). От юг и от изток е обграден от Средиземно море, а от запад и от северзапад от Атлантическия океан. На територията му са разположени държавите Испания, Португалия, Андора и британското владение Гибралтар.
- ⁶ Битката при Рио Гвадалете, в южната част на Андалусия, се състои от 19 до 26 юли 711 г. между войските на мюсюлманските нашественици и вестготите и завършва с поражение на вестготите. Това поражение е решаващо за по-нататъшните битки и води до загиване на царството на вестготите и до завладяването от мюсюлманите на Иберийския полуостров през следващите години.
- ⁷ Родерих († 711): крал на вестготите в Испания (710–711). Издигнат е за крал след смъртта на крал Витица, като негов противник, но избирането му е било оспорвано от голяма част от аристокрацията. Загива в битката при Рио Гвадалете. Погребан е в град Визеу, Северна Португалия.
- ⁸ Септимания е историческа територия в Югозападна Франция или западната част на римската провинция Нарбонска Галия. Простира се от делтата на Рона на Средиземно море до Пиренеите и отговаря приблизително на съвременния френски регион Лангедок-Русийон с административен център Монпелие.

- ⁹ Битката при Поатие, октомври 732 г. между арабските завоеватели от Омаядския халифат и франкско-бургундските сили под ръководството на майордома на Меровингите Карл Мартел, води до решителна франкска победа, която бележи края на арабското настъпление в Европа.
- ¹⁰ Карл Мартел е франкски държавник (686/688–741). Незаконен син на Пипин II и неговата наложница Алпаида. С победата си в битката при Поатие франкската армия на Карл Мартел нанася голямо поражение на арабските войски и успява да спре тяхната експанзия на север към Франция и Европа. За тази победа Карл Мартел е наречен „Спасител на Запада“.
- ¹¹ Пелайо († 737) – основател на Астурийското кралство.
- ¹² Астурия (официално Княжество Астурия) е автономна област в Испания и се намира в северната част на страната, между Галисия, Кантабрия и Кастилия и Леон.
- ¹³ Битката при Ковадонга се разиграва край скалната пещера Ковадонга в Астурия, югоизточно от Кангас де Онис в планината Пикос де Еуропа.
- ¹⁴ Кралство Астурия е първото християнско кралство, възникнало на Иберийския полуостров след арабската инвазия през 711–719 г.
- ¹⁵ Галисия днес е автономна област в Северозападна Испания. Площта ѝ е 29 574 км², а населението около 2 797 000 души (2009). Главен град на областта е Сантяго де Компостела.
- ¹⁶ Реконкиста е исторически период от 718 до 1492 г., по време на който наследниците на християнското население на кралството на вестготите се борят за отвоюване на поробените от Арабския халифат Иберийски земи.
- ¹⁷ Емиратът Гранада, известен още като султанат Гранада, е арабско-ислямско държавно образувание в Южна Испания със столица Гранада, просъществувало до 2.01.1492 г.
- ¹⁸ Толедо е град в Централна Испания, център на провинция Толедо и столица на автономната област Кастилия-Ла Манча.
- ¹⁹ Ал-Мансур (ок. 938–1002) – изключителен държавник и военачалник, при когото Кордобският халифат достига върха на своето могъщество.

- ²⁰ Ал-Андалус е арабското име на владяните от мюсюлманите между 711 и 1492 г. територии на Иберийския полуостров.
- ²¹ Берберите са етническа група, обитаваща Северна Африка, концентрирани главно в Мароко и Алжи.
- ²² Алморавидите са берберска династия в Мавритания, Западна Сахара, Мароко, Алжир и Ал-Андалус (1046–1147).
- ²³ Джихад: „усилие, работа, действие.“ Използва се в смисъл „свещена война срещу немюсюлманите“.
- ²⁴ Священна война: война по религиозни причини; поръчано от Бог участие във военни действия.
- ²⁵ Орденът на тамплиерите е монашески рицарски орден, създаден през 1118 г. по време на Първия кръстоносен поход. Това е първият орден, който обединява идеалите на благородническото рицарство с тези на монашеството, две съсловия, които дотогава са строго разграничени. По време на Кръстоносните походи орденът е елитно военно подразделение. Подчинен е директно на папата и е разпуснат от него през 1312 г. след един зрелищен процес.
- ²⁶ Фернандо II Леонски (1137/1138–1188) – крал на Леон (1157–1188) и крал на Галисия (1154–1188).
- ²⁷ При Лас Навас де Толоса на 16 юли 1212 г. е решителната битка между християни и мюсюлмани по време на Реконкистата. Един алианс от Кастилия, Арагон и Леон под ръководството на Алфонсо VIII Кастилски разбива войската на Алмохадите ръководена от халифа Мухаммад ал-Насир.
- ²⁸ Алфонсо VIII Кастилски (1155–1214) – крал на Кастилия (1158–1214). Син на крал Санчо III Кастилски и съпругата му Бланка Гарсес Наварска. След изглаждането на враждите с Арагон и Навара през 1193 г. Алфонсо се обединява с кралете на Леон и Навара срещу маврите, но през 1195 г. претърпява тежко поражение при Аларкос. След като отблъсква краля на Навара, който междувременно е нахлул в Кастилия, през 1212 г. отново преминава Сиера Морена и разбива маврите в битката при Лас Навас де Толоса. През 1209 г. той създава университетът в Паленсия. Умира през 1214 г. и саркофагът му се намира в основания от него манастир „Лас Уелгас“ край Бургос.
- ²⁹ Мухаммад ал-Насир е четвъртият халиф от династията на Алмохадите (1199–1213). За разлика от своя предшестве-

ник Якуб ал-Мансур той е слаб и несигурен владетел. На 16 юли 1212 г. е разбит в битката при Лас Навас де Толоса. Умира през декември 1213 г.

- 32 Като католически крале се отбелязват испанските монарси кралица Исабела I Кастилска и крал Фернандо II Арагонски. Тяхната сватба през 1469 г. полага основите на обединението на Арагон и Кастилия, а с това и на създаването на съвременна Испания. Папа Александър VI връчва на брачната двойка през 1496 г. титлата католически крале. Известни са преди всичко с приключването на Реконкистата, както и завладяването на задморските територии в името на Кръста. Особена известност получават с изгонването на евреите от Испания през 1492 г. и принудителното покръстване на останалите в Испания маври.
- 31 Мухаммад XII, известен още като Боабдил (ок. 1459–1533/1536): последният емир на Гранада, управлявал 1482–1483 и 1485–1492 г.
- 32 Алфонсо II Астурийски (761/768–842) – крал на Астурия (791–842). Води успешни битки с маврите и се опитва да заздрави държавата. Издига Овиедо за столица и създава поклонническия град Сантяго де Компостела.
- 33 *И като отмина малко, Той видя Иакова Заведеев и братата му Иоана, също в кораб, да кърпят мрежите си; и тозчас ги повика. И те оставиха баща си Заведеев в кораба с надничарите и тръгнаха след Него* (Марк. 1:19–20).
- 34 *А когато се приближаваха дните да бъде взет от света, ... те отидоха и влязоха в едно село самарянско, ... но там Го не приеха, защото имаше вид на пътник за Йерусалим. Като видяха това учениците Му Иаков и Иоан, рекоха: Господи, искаш ли да кажем да падне огън от небето и да го изтроби, както и Илия направи* (Лук. 9:51–54).
- 35 *И никому не позволи да върви след Него, освен на Петра, Иакова и Иоана, брат Иаковов* (Марк. 5:37). *А когато стигна в дома, не позволи никому да влезе, освен на Петра, Иоана и Иакова, и на бащата и майката на момичето* (Лук. 8:51).
- 36 *И след шест дни Иисус взе със Себе Си Петра, Иакова и Иоана и възведе ги сами на висока планина насаме, и се преобрази пред тях* (Марк. 9:2)

- ³⁷ *След това отива с тях Иисус на едно място, наричано Гетсимания, и казва на учениците: поседете тука, докле ида там да се помоля. И като взе със Себе Си Петра и двамата Заведееви синове, почна да скърби и да тъгува* (Мат. 26:36–37).
- ³⁸ Деяния на Светите Апостоли 4:33.
- ³⁹ Исидор Севилски (556–636). С неговото име е свързано създаването на специфичната испанска литургия и дефинирането на принципите на монашеския живот в Испания, който се отличава от този в останалата част на Европа.
- ⁴⁰ *В това време цар Ирод тури ръка на някои от църквата, за да им стори зло, и уби с меч Иакова, брата Иоанов* (Деяния на Светите Апостоли 12:1–2).
- ⁴¹ „Книгата за св. Иаков“, често наричана „Кодекс Каликстинус“, е сборник от ръкописи от XII в. Като най-вероятен автор или най-малко компилатор се посочва френският учен Емерик Пико.
- ⁴² Der Jakobsweg, Ein Pilgerführer aus dem 12. Jahrhundert. Klaus Herbers S. 12–13.
- ⁴³ „Златната легенда“ на италианеца Джакобо от Вораджине, доминикански монах и архиепископ на Генуа, е написана около 1260 г. Представлява сборник от християнски легенди и занимателни жития на светците. Тя е любимо четиво през Средновековието и в периода XIV–XVI в. е втората по популярност книга след Библията.
- ⁴⁴ Юстиниан I е римски император (527–565).
- ⁴⁵ Битката при Клавихо принадлежи към най-известните битки на Реконкистата.
- ⁴⁶ Орденът на хоспиталиерите Йоанити възниква след завладяването на Йерусалим от войските на Първия кръстоносен поход през 1099 г.
- ⁴⁷ Неф или кораб (фр. nef, лат. navis – кораб) е издължено помещение, част от храма, ограничена от едната или от двете си дълги страни с редове от колони или стълбове, отделящи го от съседните помещения.
- ⁴⁸ Амбулаториум или деамбулаториум се нарича заобикалящата презвитериума и апсидата галерия във формата на отворена дъга.
- ⁴⁹ Апсида е полукръглата или многоъгълна олтарна издатина, както и сводестите куполообразни части в нея. В хрис-

тиянските храмове апсидите обикновено са ориентирани на изток и са нечетен брой, като пред тях се намира олтарът и презвитериумът

⁵⁰ Параклисът може да бъде странична част от голям храм, предназначена за определени цели. Готическите катедрали обикновено имат параклиси, посветени на св. Богородица, енорийските църкви имат параклиси към главната църква за извършване на Свето причастие между отделните служби. Параклисът може да бъде също така и малък християнски храм, място за преклонение и богослужение, прикрепен към по-голям обект, като голяма църква, дворец, колеж, болница или гробище.

⁵¹ Диего Гелмирес (ок. 1059–1139) – апостолически администратор (1096–1100), епископ на Сантяго де Компостела (1100–1120), пръв архиепископ на Сантяго де Компостела (1120–1140).

⁵² Алфонсо X Кастилски (Мъдрият) (1221–1284) – крал на Кастилия и Леон (1252–1282), крал на Свещената Римска Империя (1257–1273 (1284).

⁵³ Свещени години се регистрират от XV в., когато Денят на Иаков (25 юли) се пада в неделя.

⁵⁴ От 31 октомври до 9 ноември 1982 г.